

РИНОК ПРАЦІ В НЕВИРОБНИЧІЙ СФЕРІ LABOUR MARKET IN NON-PRODUCTION SECTOR

У статті розглянуто український ринок праці, виявлені тенденції розвитку невиробничої сфери, розглянуто стан ІТ-сектору, сформувано основні рекомендації щодо активізації політики зайнятості в невиробничій сфері. Проаналізовано статистичні дані щодо зайнятості та безробіття населення. Виконано аналіз особливостей в сфері послуг. Зроблено висновки та надані рекомендації щодо зайнятості в сфері невиробничого сектору

Ключові слова: ринок праці, невиробнича сфера, сфера послуг, ІТ-технології, віддалена робота, програмне забезпечення, експорт послуг.

В статье рассмотрен украинский рынок труда, выявлены тенденции развития непроизводственной сферы, рассмотрено состояние ИТ-сектора, сформулированы основные рекомендации по активизации политики занятости в непроизводственной сфере. Проанализированы статистические данные по занятости и безработицы насе-

ления. Выполнен анализ особенностей в сфере услуг. Сделаны выводы и даны рекомендации по занятости в сфере непроизводственного сектора.

Ключевые слова: рынок труда, непроизводственная сфера, сфера услуг, ИТ-технологии, удаленная работа, программное обеспечение, экспорт услуг.

Ukrainian labor market was analyzed, the trends of development of non-productive sphere were identified, the state of IT-sector was reviewed, key recommendations for enhancement of employment policy in the non-production sphere were formulated. Statistics on employment and unemployment of the population was analyzed. The analysis of the features of the service sector was held. Were made conclusions and recommendations on employment in non-manufacturing sector.

Key words: labor market, non-production sphere, services, IT-technologies, remote work, software, export of services.

УДК 338.001.36

Чатченко Т.В.

к.е.н., доцент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми. Сучасні умови нестабільності все більше впливають на всі сторони соціально-економічного життя населення. Подальший економічний розвиток держави вимагає активізації політики зайнятості в невиробничій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням ринку праці та особливостей тенденції розвитку невиробничої сфери присвячені праці таких вчених як Хаксевер К., Рендер Р., Рассел Р., Мердик Р., Бурменко Т.Д., Даниленко Н.Н., Туренко Т.А., Травин В.В.

Постановка завдання. Головною виробничою силою суспільства є трудові ресурси, тобто працездатне населення, яке володіє фізичними та інтелектуальними здібностями, необхідними для виробництва матеріальних благ або для роботи в невиробничій сфері. Дана стаття присвячена ринку праці, виявленню тенденцій розвитку невиробничої сфери та стану ІТ-сектору зокрема.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних якісних характеристик трудових ресурсів є трудовий потенціал. Це поняття включає сукупність різних якостей, що визначають працездатність:

- фізичні і психічні можливості працівників;
- обсяг і рівень загальних і спеціальних знань, трудових навичок і умінь, що визначають здатність до праці певної кваліфікації;
- рівень свідомості та відповідальності, інтересів і потреб працівників.

Можна говорити про трудовий потенціал всього суспільства, окремої організації і конкретної особистості. Ступінь використання трудового потенціалу суспільства та рівень цього потенціалу значною мірою визначається ситуацією на ринку праці [7, с. 33].

Як бачимо, економічно активне населення зменшується з кожним роком від 2010 р. Що стосується зайнятого населення, то ця категорія теж має тенденцію до зниження. Пік безробіття прийшовся на 2014 рік. Все це можна пояснити нестабільною політичною та економічною ситуацією в державі [8].

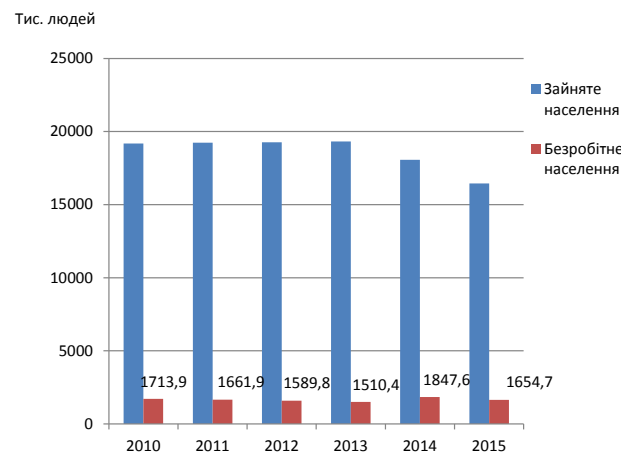

Рис. 1. Зайняте та безробітне населення, тис. осіб

В даний час роль невиробничої сфери в народногосподарському комплексі, як одного з найважливіших секторів економіки, дуже велика і актуальна. Це пов'язано з ускладненням виробництва, насиченням ринку новими товарами, з швидким зростанням НТП. Все це неможливо без існування інформаційних, фінансових, страхових та інших ринків послуг. Відбувається розширення основ відтворювання ринкових і неринкових послуг, причому ринкові відвойовують все більш значну для себе частку в загальному обсязі послуг. Це пов'язано з торгівлею товарами (особливо тех-

нічно складними), тому що збут товару вимагає все більш розвиненої мережі, яка складається в основному з послуг, що надаються під час реалізації, і послуг післяпродажного обслуговування. Однією з найважливіших закономірностей розвитку економіки у всьому світі є взаємозв'язок економічного зростання і підвищення ролі невиробничої сфери в національній економіці. Це знаходить вираз в збільшенні частки трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, що використовуються у сфері послуг [3, с. 79].

Невиробнича сфера, як вид економічної діяльності існують давно. Поняття «невиробнича сфера» включає кілька десятків видів діяльності, продукція яких може бути визначена як послуга. Однією з найважливіших закономірностей розвитку економіки у всьому світі є взаємозв'язок економічного зростання і підвищення ролі послуг в національній економіці. Це знаходить відображення в збільшенні частки трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, що використовуються у сфері послуг [4, с. 22].

У міру розвитку суспільства, зростання продуктивних сил відбувається певний розвиток сфери послуг. Спостерігається збільшення зайнятості в цій сфері, зростання технічної оснащеності праці, впровадження все більш досконалих технологій. В даний час роль послуг, як одного з найважливіших секторів економіки, дуже велика і актуальна. Це пов'язано з ускладненням виробництва, насиченням ринку товарами як повсякденного, так і індивідуального попиту, з швидким зростанням науково-технічного прогресу, який веде до нововведень в житті суспільства. Все це неможливо без існування інформаційних, фінансових, транспортних, страхових та інших видів послуг. Також послуги є невід'ємним складовим торгівлі товарами (особливо технічно складними), тому що збут товару вимагає все більш розвиненої мережі, яка складається в основному з послуг, що надаються під час реалізації і послуг післяпродажного обслуговування.

Велика частина послуг проводиться і споживається виключно в національних рамках, тобто з точки зору міжнародної економіки є послугами, які не є тими, що торгуються. У цю класифікацію входять освітні, послуги охорони здоров'я, послуги ресторанів, готелів і т.д.

Інші види діяльності, які класифіковані як послуги, що торгуються, об'єднує та обставина, що вони за своєю природою беруть участь в міжнародній торгівлі; іншими словами їх можна визначити як платежі по нетоварних комерційних справах, що укладаються між громадянами двох і більш незалежних країн і відображаються у платіжних балансах [1, с. 32].

В даний час невиробнича сфера є однією з найбільш перспективних, що швидко розвива-

ються галузей економіки. Вона охоплює широке поле діяльності: від торгівлі і транспорту до фінансування, страхування і посередництва самого різного роду. Готелі та ресторани, пральні і перукарні, навчальні та спортивні заклади, туристичні фірми, радіо- і телестанції, консультаційні фірми, медичні установи, музеї, театри і кінотеатри відносяться до невиробничої сфери – сфері послуг. Практично всі організації надають в тій чи іншій мірі послуги [5].

Протягом двох останніх десятиліть сфера послуг є одним з найбільш динамічних секторів економіки. А також в сучасний період становлення нової економіки знань значно зростає роль сфери послуг в забезпеченні зайнятості населення. Так, відповідно до розрахунків Е. Василевського в США динаміка чисельності зайнятих тільки в секторі ділових і професійних послуг наступна: 2000 р. – 18113 тис. чол., 2010 р. – 20850 тис. осіб, 2020 року – 23600 тис. чол., тобто, прогнозоване зростання зайнятості становить в порівнянні з 2000 р відповідно: 15% і 30%.

На світовому ринку послуг домінують вісім провідних країн, на які припадає 2/3 світового експорту послуг і понад 80% імпорту. Частка першої п'ятірки складає більш 75% експорту. При цьому на чотири країни: США, Великобританію, ФРН, Францію припадає 44% усього світового експорту послуг [2, с. 39].

Збільшення зайнятості населення в сфері послуг диктує необхідність розробки принципів організації і мотивації праці її працівників, які становлять основу оптимізації використання трудових ресурсів, що відображають як загальні характеристики, так і особливості різних видів послугової діяльності.

Швидкі темпи зростання зайнятих у невиробничій сфері обумовлюються також і підвищеною трудомісткістю послуг в її галузях. При цьому, застосування сучасного обладнання для механізації і автоматизації праці в галузях невиробничої сфери, спрямоване на поліпшення якості обслуговування частіше не тільки не скорочує витрати праці, а служить поштовхом до додаткового попиту на більш кваліфіковану робочу силу. У таких галузях, як охорона здоров'я та освіта, новітнє обладнання не може прямим чином вивільнити працівників, а лише сприяє підвищенню якості надаваних ними послуг.

Характер зайнятості та вимоги до кадрів, пов'язаних з наданням послуг, багато в чому визначаються особливостями тих чи інших видів діяльності, специфікою ринку тієї чи іншої послуги. Все це аналогічно ситуації, що складається в матеріальному виробництві. Але сфера послуг відрізняється від матеріального виробництва тим, що має безпосереднім об'єктом її впливу людини і задоволення її потреб. При цьому об'єкт часто є учасником створення послуги, що накладає відбиток на підготовку і працю персоналу сервісних фірм.

Особливості праці в сфері послуг: надання комплексу послуг як сукупності базових і додаткових послуг; невідчутність, індивідуалізація і персоналізація процесу і результату праці; залежність результативності праці не тільки від професійних, а й від особистісних якостей працівника; істотна роль споживача послуг в досягненні результату обслуговування; часовий критерій ефективності праці; складність стандартизації трудових процесів найбільш яскраво проявляються у останньому секторі сучасної економіки, працівники якого здійснюють невліковимі дії з невідчутними активами.

Для організацій сфери послуг основним джерелом працівників, які мають високий рівень професіоналізму і репутації, є внутрішній ринок праці, що представляє собою рух трудових ресурсів в межах фірми, регульоване наказами – командами і внутрішніми стимулами в поєднанні з контролем. Причому, чим глибше специфічність необхідної фірмі трудової послуги працівника, тим складніше задоволення потреби в ній за допомогою зовнішнього ринку праці, то більша роль внутрішнього ринку. Основними внутрішніми джерелами трудових ресурсів організацій обслуговування є:

- встановлення для працівника додаткових функцій, в чому знаходить своє вираження комплексність послугової діяльності, що охоплює надання як основної послуги, так і додаткових (супутніх) послуг: інформація, консультація, прийняття замовлення, зберігання, виключення (облік особливих потреб клієнта), гостинність (турбота про клієнта), виписування рахунку та платіжні операції;

- навчання працівників як на робочому місці, так і на основі використання різних форм підвищення кваліфікації;

- переміщення працівників по вертикалі, забезпечення їх кар'єрного зростання в фірмі.

Важливо підкреслити, що для фірм сфери послуг основним внутрішнім джерелом професійних працівників є навчання, оскільки, встановлення додаткових функцій і переміщення персоналу по вертикалі мають обмеження: кількість працівників, їх здатності і ступінь зайнятості в процесі обслуговування, розмір і організаційна структура фірми.

Як правило, залучення висококваліфікованих працівників, що володіють високою репутацією, за допомогою зовнішнього ринку праці під силу тільки великим фірмам, ресурси яких дозволяють забезпечити їм необхідний рівень оплати праці. Зазначені працівники є предметом конкуренції з боку роботодавців, що обумовлює необхідність пропозиції їм такого рівня заробітної плати, а також компенсаційних, стимулюючих і соціальних виплат, який вплине на їх вибір на користь найму на роботу на конкретне підприємство. Тому для середніх і малих суб'єктів підприємницької діяльності в сфері послуг саме навчання персоналу

виступає основним джерелом висококваліфікованих працівників [6].

В умовах розвитку ринкових відносин, а також економічних і політичних катаклізмів, що відбуваються в нашій країні, спостерігаються і істотні зміни в сфері послуг. У міру інтеграції економіки країни у світовий економічний простір відбувається розвиток імпорту і експорту послуг, поява принципово нових технологічних основ функціонування цілого ряду послуг, в тому числі інформаційних [5].

На даний момент перед Україною стоїть завдання зниження рівня безробіття і підвищення добробуту населення. З розвитком НТП і автоматизацією ручної праці кількість робочих місць на виробництві знижується, а нові робочі місця можуть бути створені за рахунок збільшення обсягу сфери послуг. Слід зауважити, що все частіше роботодавці в сфері послуг намагаються залучати до роботи віддалених працівників. У 2015 році понад 20% українських підприємств використовували працю віддалених співробітників. За рахунок переходу на віддалений режим лише за минулий рік роботодавцям вдалося заощадити 1,7 млрд грн. При цьому вони цінують дистанційних співробітників – 5% з них отримують вищу зарплату в порівнянні з колегами в офісі.. Аналітики прогнозують, що вже до 2017 року більше 10% офісних співробітників України будуть працювати віддалено, а за рахунок віртуальних робочих місць роботодавці зможуть економити близько 3 млрд гривень на рік [13].

Що стосується України, ІТ-технології в країні є сегментом сфери послуг, що найбільш стрімко розвивається. Україна виривається в світові лідери з надання інформаційних та комп'ютерних послуг.

ІТ це єдиний вид експорту послуг, який постійно зростає протягом останніх років. Найбільшу частину експорту цього виду послуг становлять комп'ютерні послуги, в 2015 році вони склали – 79% від загального експорту даного виду послуг, в основному – це аутсорсинг розробки програмного забезпечення.

У той же час серед причин бурхливого розвитку сфери надання комп'ютерних послуг можна виділити низьку відносну вартість послуг українських ІТ-фахівців [13]. Україна входить до п'ятірки світових лідерів з експорту програмної продукції. Її випереджають тільки Індія, Китай, Росія і Бразилія. За даними Державної служби статистики України, на сьогодні в цій сфері працює близько 2 тисяч підприємств, чий загальний валовий дохід становить близько 12 мільярдів гривень на рік [14].

Кількість фахівців, зайнятих у сфері ІТ, становить близько 200 тис. людей. Зараз Україна має високі шанси стати найбільш привабливою країною – постачальником програмного забезпечення.

Найбільша кількість зайнятих в сфері ІТ людей проживає в Києві – близько 44%. На другому місці

Харків близько 19%, на третьому Львів 9,4%, далі Дніпро і Одеса. Це і є основні центри розробки програмного забезпечення в Україні, на частку інших міст в сумі випадає всього 13% [15].

Таблиця 1
Топ-10 компаній України в галузі ІТ

Компанія	Кількість працівників	Приріст працівників за 1 півріччя 2016 р.	Технічні спеціалісти	Кількість вакансій
EPAM	4500	+100	4000	204
SoftServe	4171	+280	3100	311
Luxoft	3735	+5	3320	155
GlobalLogic	2751	+79	2419	180
Ciklum	2500	+165	2177	211
NIX Solutions Ltd.	1500	–	1400	46
Infopulse	1307	+96	1174	62
Netcracker	1021	+59	814	67
Data Art	930	+180	835	295
ELEKS	850	+8	667	34

З січня по липень 2016 роки кількість співробітників в ТОП-10 компаніях зросла на 972 людини, це 4,1% зростання в річному вираженні. EPAM залишається найбільшою ІТ-компанією, на другому місці компанія SoftServe, яка «взяла» планку понад 4000 чоловік [9].

Є дві базові моделі співпраці ІТ-компанії і програміста. Перша, яку найчастіше застосовують на практиці, передбачає встановлення цивільно-правових відносин компанії з ІТ-фахівцями, які реєструються в якості фізичних осіб-підприємців (ФОП). При належному оформленні ІТ-компанією договору та інших документів з ФОП ризику переключення даних відносин в трудові невисокі. При цьому важливо, щоб програміст, який став ФОП, сам усвідомлював свій статус підприємця. Він на рівних співпрацює з ІТ-компанією, само-

стійно забезпечує себе обладнанням і самостійно планує порядок виконання замовлення. В ідеалі (для зменшення ризику переключення) у ФОП одночасно є кілька клієнтів-ІТ-компаній. Друга базова модель передбачає стандартне оформлення трудових відносин. Вона менш популярна через високе податкове навантаження, застарілого трудового законодавства і з тієї причини, що трудові відносини не до кінця враховують мобільність цього бізнесу. Найчастіше для кожного окремого проекту необхідні різні фахівці, а компанія, виконує роль сполучної ланки, яке отримує замовлення і тимчасово співпрацює з оптимальними проектними командами. На тлі політичної та економічної нестабільності невисоке податкове навантаження на ФОП-платника єдиного податку є чи не єдиною перевагою України в конкуренції з іншими країнами [12].

Щодо популярної зараз віддаленої роботи, 7% співробітників українських ІТ-компаній працюють віддалено. Найбільше віддалених співробітників виявилось серед верстальників – з дому трудиться кожен 5-й. Серед розробників – кожен 10-й. Якщо говорити про ринок праці, кількість remote вакансій з кожним роком збільшується [14].

Висновки. В умовах нестабільності, економічних і політичних катаклізмів, що відбуваються в країні, спостерігаються істотні зміни в сфері послуг. Протягом двох останніх десятиліть сфера послуг є одним з найбільш динамічних секторів економіки. Слід зазначити, що Україна є однією з провідних держав серед інформаційних та комп'ютерних послуг.

В результаті дослідження зайнятості в сфері ІТ компаній цього сектору потрібно:

- 1) Проводити робітниками Державної фіскальної служби роз'яснення з приводу оподаткування оплати праці та її обліку.
- 2) Сприяти створенню ринкової інфраструктури для ІТ компаній, в першу чергу консультацій-

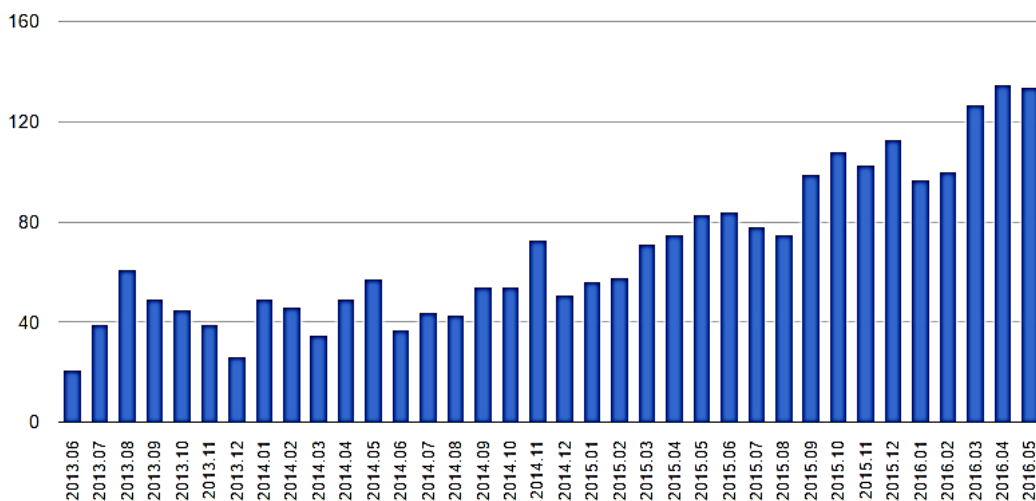

Рис. 2. Динаміка вакансій віддаленої роботи в ІТ-сфері

ної з надання послуг – в управлінні та бухгалтерського обліку.

3) Для зменшення безробіття, циклічного та структурного, спрямовувати кадри у сферу ІТ послуг, таким чином планувати розвиток національної економіки та НТП.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балановська Т.І. Ринок праці: реалії та перспективи / Т.І. Балановська, О.П. Гоголя, Н.І. Драгонева // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Випуск 2 (5). Том 2. – 2012. – С. 17-21.
2. Бурменко Т.Д. Сфера услуг: экономика, менеджмент, маркетинг. Практикум: учебное пособие / коллектив авторов; под ред. Т.Д. Бурменко. – М.: КНОРУС, 2016. – 422.
3. Василевский Э. Структурные сдвиги, динамика и эффективность роста экономики США до 2020 г. [Текст] / Э. Василевский // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – N 9. – С. 74-87.
4. Травин В.В., Дятлов В.А. Менеджмент персонала предприятия: Учеб.-практ. пособие. – 5-е изд. – М.: Дело. 2003. – 272 с.
5. Хаксевер К., Рендер Р., Рассел Р., Мердик Р. Управление и организация в сфере услуг, 2-е изд. / Пер. с англ. под ред. В.В. Кулибановой. – СПб.: Питер, 2002.
6. Чернявська О.В. Ринок праці [текст]: нав. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. / Чернявська О.В. Ч-49 – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 522 с.
7. Шевченко І.В. До питання про мету і механізм регулювання ринку праці // Економічний вісник Ростовського державного університету. – Ростов-на-Дону: РГУ, 2006. – № 2. – С. 32-41.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. ТОП-25 крупнейших ИТ-компаний Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jobs.dou.ua/top25/>
10. Структура украинского ИТ-рынка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imena.ua/blog/about-ukrmarket/>
11. Динамика зарплат программистов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jobs.dou.ua/salaries/dynamics/>
12. ИТ-компания и ФЛП – союз, благодаря которому растет украинская ИТ-сфера [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://businessviews.com.ua/ru/business/id/it-kompanija-i-flp-sojuz-blagodarja-kotoromu-rastet-ukrainskaja-it-sfera-985/>
13. Украина входит в пятерку мировых лидеров по экспорту ПО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ain.ua/2016/03/02/635827>
14. Удаленная работа: обзор возможностей в украинских ИТ-компаниях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dou.ua/lenta/articles/remote-job/>
15. Аналитика: «Рынок ИТ в Украине» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://im-ho.com.ua/analitika-rynok-it-v-ukraine/>